

Pridaná hodnota – usmerňovanie budúcnosti

Enno Schmidt, Daniel Häni

Základný príjem a reforma dane z pridanej hodnoty by sa mohli stať dvoma piliermi rozsiahleho spoločenského oživenia. Lebo reforma dane z pridanej hodnoty by bola nie len kľúčom k financovaniu základného príjmu, ale aj k úplne novému usporiadaniu hospodárskych a sociálnych procesov.

Uhlie v zemi alebo jablko na strome nemajú žiadnu hodnotu. Keď k jablku obrátim pozornosť a bude sa mi možno zdať pekné, keď pre mňa niečo znamená, potom získa nejakú hodnotu. Tu som už v súvislosti s ním vykonal nejakú činnosť. Keď k nemu pristúpim, odtrhnem ho a zahryznem doňho, nadobudne ešte väčšiu hodnotu. Tu som už naňho vynaložil nejakú prácu. Ako ho nezmám rovno po odtrhnutí zo stromu, ale ho prinesiem na trh, nadobudne ešte väčšiu hodnotu, lebo som naňho vynaložil ešte väčšie množstvo práce. A ak neoberiem len jedno jablko, ale hneď veľa, zabalím ich do škatúl a prinesiem výrobcovi, ktorý z nich vyrobí ovocnú šťavu a naplní ju do fľaš, tie prinesie veľkoobchodníkovi, ktorý ich dodá do obchodov v blízkosti spotrebiteľov, tak jablko nadobudne znova ešte o niečo vyššiu hodnotu.

Pridaná hodnota vzniká prácou. Práca je to, čo vykonávam pre druhých. Na to, aby som sa mohol do jablka zahryznúť rovno po odtrhnutí zo stromu, nepotrebujem žiaden príjem. Ale na to, aby som jablká pestoval pre druhých, obral ich, transportoval a spracovával, nejaký príjem potrebujem, lebo v tomto čase nemôžem stáť pod stromom a jesť jablká. V tomto čase sa nemôžem postarať sám o seba, lebo sa starám o druhých. Na túto činnosť musím byť prostredníctvom druhých uvoľnený. To sa udeje formálne, právne, prostredníctvom peňazí, prostredníctvom príjmu. Prostredníctvom peňazí so môžem niečo kúpiť, a síce to, čo ostatní vyrábajú pre mňa. Reálne som oslobodený od nutnosti vyrobiť si všetko sám vtedy, keď ostatní vyrobia niečo pre mňa, keď sa teda vzdajú toho, aby všetko vyrábali iba pre seba. Ak tak neurobia, sú mi peniaze na nič, lebo potom niet čo kúpiť. Kúpiť je možné iba to, čo ľudia sami nespotrebujú, ale dajú k dispozícii ostatným.

To je zásobovanie druhých. Keďže nie všetko, čo človek potrebuje, si musí vyrobiť sám, môže sa špecializovať na to, čo vie najlepšie. Keď všetci robia to, čo vedia najlepšie, a všetci to robia pre druhých, stáva sa spoločnosť bohatšou, výroba efektívnejšou, lepšou, rozmanitejšou a jednotlivci sa môžu individuálne rozvíjať. Preto to robíme a takto vzniká pridaná hodnota.

V dani z príjmu máme na mysli daň z pridanej hodnoty, len s tým rozdielom, že daň z pridanej hodnoty nechápeme tak, že sú to stratené peniaze. Tak sa to chápe väčšinou. Je všeobecná snaha, na platení daní ušetriť. Dane sú povinnými odvodmi, preto sa považuje za chytré, ak sa obchádzajú.

Vráťme sa späť k jablčnej šťave. Keď ju kúpim v obchode, stojí za ňou určitá hodnota, vytvorená prácou druhých ľudí. Čo zaplatím predajcovi, z toho dostane podiel ten, čo sa staral o jablko, ten, čo obral jablká, ten, čo postavil stroje, ktorými sa jablká lisovali a transportovali, a ten, kto pre tieto stroje vyrobil materiál a energiu, potrebnú na ich prevádzku.

Ale sú potrebné ešte aj iné práce, aby som mohol „s pôžitkom“ vypíť moju jablčnú šťavu. Práce, ktoré nemôžem vzťahovať na túto šťavu priamo, ktoré ale majú svoj podiel na tom, že ju môžem mať. Napríklad, že existujú cesty a že sú aj bezpečné, že existujú školy, kde sa niečo učíme, že vôbec existujú peniaze, že sa vynasli rôzne pracovné postupy a stroje, že sme spoločnosť so spoľahlivými pravidlami, a omnoho viac, na to je potrebná práca, ktorá je v princípe na prospech všetkým. Aj na tieto práce musia byť ľudia uvoľnení. Jablčná šťava vyžaduje aj prácu týchto ľudí, preto aj ich prácu treba do ceny započítať. Tieto práce platím v dani.

Keď si jablčnú šťavu kúpim, je práca už vykonaná. Na jej vykonanie už ľudia museli byť uvoľnení. Čo kupujem, je výsledok minulosti. Čo platím, je uvoľnenie ľudí pre tvorbu hodnôt v budúcnosti. Minulosť už viac neumožňujem. Čo umožňujem, je *nasledujúca* fľaša jablčnej šťavy. *Keď platím, tak poverujem.* Peniaze sú zmenka na budúcnosť. Daňou prispievame k usmerňovaniu spoločnosti, k uskutočňovaniu našich spoločenských rozhodnutí. Poverujeme tým ostatných uskutočňovaním nami zvolenej budúcnosti.

Kde je cena, tam je daň

Keď jablká zhnijú pred tým, ako prídu do odšťavovača, tak vytváranie hodnoty skončilo – hoci sa už určitá práca vykonala. Takže či pridaná hodnota vznikla, to sa ukáže až na výsledku práce. Ukáže sa to až na prahu spotreby. Kde pivo tečie cez výčap, tam sa delia peniaze na súkromný a štátny podiel. Kde peniaze prechádzajú z peňaženky do výrobnjej oblasti a výrobok do súkromného vlastníctva, tam sa vymieňa pridaná hodnota za peniaze, a tam sa teda peniaze stávajú hospodársky a spoločensky relevantné. Na tomto mieste stojí cena. Cena má úlohu

preniesť peniaze zo súkromnej oblasti do tvorivej oblasti práce a rezervovať tak výsledok budúcej tvorby.

Kde je cena, tam môže byť aj daň. Daň sa môže odvieť len z vytvorenej pridanej hodnoty. Pridaná hodnota nie je príjem, ale výsledok práce pre druhých.

Nuž a existujú samozrejme aj práce, ktoré vytvárajú pridanú hodnotu, ktorá sa ale nedá odzrkadliť priamo v cene, ako napríklad výchova, opatera, vzdelávanie, výskum, kultúra, a stále viac napríklad aj rôzne druhy prác v poľnohospodárstve.

A čiastka oslobodená od dane?

Keď v minulosti správca žiadal svoj desiatok, desiatu časť z úrody, tak žiadal desatinu z vytvorenej hodnoty. Ak predpokladáme, že sedliak spotreboval polovicu úrody pre seba a svoje zvieratá, tak z desatiny sa reálne stala pätina z vytvorenej pridanej hodnoty – 20% daň z pridanej hodnoty. Ak bola úroda zlá a správca napriek tomu požadoval pevné množstvo, bola situácia ťažká. Vrchnosti v minulosti a do spoločnej pokladnice dnes je možné odvieť podiel len z toho, čo človeku ostane po odpočítaní životného minima – z pridanej hodnoty. Existuje len daň z pridanej hodnoty, a tá môže byť odvedená len z toho, čo ostane po odpočítaní čiastky oslobodenej od dane.

Zavedením dane z príjmu sa situácia stala spočiatku spravodlivejšou. Kto zarába viac, môže aj viac odvieť spoločnosti. Zavedenie dane z príjmu vychádzalo z myšlienky, že sa vytvorila pridaná hodnota, ktorá je vyjadrená výškou príjmu. Ak sedliak vyprodukoval viac, ako potreboval pre seba, svoju rodinu a hospodárstvo, tak po odpočítaní výdavkov mu ostal príjem. Ak sa tento príjem zdanil, zdanila sa pridaná hodnota. Dlhý čas to bolo v poriadku, ale potom sa pomery zmenili.

Záhrada je preč

Aj keby dnes niekto chcel, sotva by sa mohol zásobovať iba sám. K tomu došlo z dôvodu efektivity. Je efektívnejšie, ak sa každý nezásobuje sám, ale sa všetci zásobujú navzájom. Tak sa pozdvihuje aj kultúra, životný štandard. Tým, čo robím pre druhých, oslobodujem ich od toho, aby to museli urobiť tiež. Právo požadovať výsledky práce druhých osvedčujú peniaze.

Keďže stále viac z toho, čo potrebujem, pochádza z práce ostatných, nie je mi veľmi užitočná ani vlastná záhrada, v ktorej si sám pestujem zeleninu. Preto ju ani väčšina nemá. Aj preto, lebo pri zásobovaní druhých na to vôbec nemajú čas. Aj preto, lebo pre to už nie je miesto. Aj preto, lebo by sa to celé vyplatilo len vtedy, keby sa za pôdu nemuselo platiť, keby teda patrila mne. Možnosť sebazásobovania je preč. Už viac nemáme žiaden základný príjem. Ak chceme základný príjem znovu mať, môžeme ho odobrať zo spoločne vytvorenej pridanej hodnoty. Tá je takto vytvorená omnoho efektívnejšie, ako keby si každý v svojej záhrade pestoval zeleninu pre seba, a dnes je v stále zväčšujúcej sa miere vytváraná strojmi.

Stroje sú výsledky ľudského myslenia a ľudskej zručnosti. Namiesto vlastnej záhrady a sebazásobovania tu máme deľbu práce. Ak by bola práca stotožnená s príjmom, museli by mať stroje najvyšší príjem. To ale nemajú. Príjem majú ľudia, ktorí stroje konštruujú a používajú. Príjem je viazaný na ľudí. Pri zásobovaní druhých už viac nie je príjmom to, čo zostane po odpočítaní výdavkov. Pri zásobovaní druhých je treba sebazásobovanie nahradiť základným príjmom. Vždy to tak bolo, ale v globálnom, monetárnom, technizovanom súkromnom a pracovnom prostredí treba aj porozumieť tomu, že práca je to, čo konám pre druhých a príjem je to, čo mi umožňuje spotrebúvať výsledky práce druhých, aby som mohol žiť a konať to, čo viem a chcem a považujem v spoločnosti za zmysluplné. Príjem potrebuje každý – pracovať chce každý. Ale nie každá práca musí byť zárobková.

Tu máme našu zeleninu

Príjem sa už viac nehodí na vyjadrenie pridanej hodnoty. Tá je okrem toho vo veľkej miere vytváraná strojmi. Príjem slúži na uvoľnenie od sebazásobovania. Nutnosť pracovať za účelom dosiahnutia príjmu, za účelom dosiahnutia nejakej materiálnej pridanej hodnoty, je stále menšia, naproti tomu potreba príjmu je stále nutnejšia, lebo naše životné okolie je stále viac vytvárané prácou iných, a tým spojené s peniazmi. Je dobré, že príjem a práca spolu nesúvisia. Ináč by totiž mnohí žiaden príjem nedostali len preto, že sa ľudská práca stále viac presúva do oblasti sociálneho, kultúrneho, etického a individuálneho rozvoja, kde sa výsledky dajú menej vyjadriť peniazmi, ale sú to procesy, užitočné pre celú spoločnosť. Je stále viac práce, ktorá sa dá sotva merať predajnosťou svojich výsledkov. Zároveň je aj viac výsledkov práce, dosiahnutých racionalizovanou produkciou, ktoré sa predajnosťou merajú. Vyššia pridaná hodnota v dôsledku vyššieho podielu strojov a lepších pracovných metód, a menej pracovných miest so zárobkovou prácou s povinným sociálnym poistením. Dobré, že beztak existuje len jedno miesto pre zdanenie – pridaná hodnota, lebo počet zdaniteľných zárobkových pracovných miest sa znižuje.

Daň z príjmu bola prechodným riešením a privodila niekoľko nedorozumení. Prvé nedorozumenie je, že sa zdaňuje niečo iné, ako vytvorená pridaná hodnota. Druhé, že príjem

samotný je pridanou hodnotou. Tretie, že pracujem za účelom dosiahnutia príjmu. Štvrté, že moja práca nie je pre druhých, ale pre mňa, takže je len prostou obchádzkou k sebazásobeniu, takže práca musí byť vo svojom zameraní egoistická podľa princípov konzumu, s čím je spojený egoizmus (bez morálneho hodnotenia) – a práve preto aj daň. Piate nedorozumenie nie je nedorozumením, ale zahmlením slobody práce, tvorivého zmyslu práce, toho, čo je ľudská produktivita. Preto sa v hospodárskej oblasti hovorí tak veľa o kreativite, lebo tam patrí, ale v systéme v skutočnosti nie je. Daň z príjmu naočkovala do vedomia po kvapkách názor, že cieľom práce je príjem, že práca sa má platiť ako tovar, že práca a príjem sú jedno, že výsledok práce sa meria príjmom, a teda každý musí pracovať len za účelom príjmu a čo negeneruje príjem, nie je práca, takže len ten, kto zo seba urobí tovar, prospieva niečím spoločnosti. Taká hlúposť! Ale podľa toho žijeme. A zdá sa že to inak nejde, ale predsa – treba umiestniť zdanenie na správne miesto a uvoľnenie od sebazásobovania vyriešiť poskytnutím základného príjmu.

Enno Schmidt a Daniel Häni sú zakladatelia iniciatívy „Grundeinkommen (základný príjem)“. Enno Schmidt je umelec a sociálny poradca z Frankfurtu n/Mohanom, Daniel Häni je manažér umeleckej kaviarne „unternehmen mitte“ v Bazileji.

Vyšlo v časopise Info3 č. 04/2007
Preložil Martin Bobko

Ked' už nikto nemusí, zmenia sa ceny

Enno Schmidt, Daniel Häni

Základný príjem nie je iba ďalšia forma podpory od štátu, ale podľa presvedčenia svojich zástancov je to základný sociálny nástroj, pomocou ktorého sa postaví hospodárske procesy späť z hlavy na nohy.

Ked' človek nemusí, ale môže (aj povedať „nie“), potom môže jednať slobodne. Bezpodmienečný základný príjem nie je dávka bez súvislostí, ktorá sa len jednoducho vyplatí. Tým, že zabezpečuje existenciu, vnáša do hospodárskeho diania rovnoprávnosť a dáva mu ľudskú tvár. Základný príjem nemusí len nahradiť všetky sociálne dávky do úrovne svojej výšky, ale môže hrať podstatnú úlohu aj pri mzdových rokovaniach. Oboje je predpokladom pre to, aby ceny zostali v priemere nezmenené a základný príjem bol financovateľný. Zjednodušené povedané – mzda sa zníži o základný príjem. Otázka totiž nie je, či chceme viac peňazí, ale či chceme pre jednotlivca bezpodmienečný základný príjem s jeho spoločenskými dôsledkami a možnosťami, ktoré ponúka.

Viac pre tých, ktorí majú menej

Kde sa využíva veľa práce na čiastočný úväzok a práce, ohodnotenej nižšie ako základný príjem, tam sa základný príjem nemôže začítať do príjmu pracovníka v celej výške bez zmeny koncovej ceny. Takže pri tzv. „špinavej práci“ sa cena zvýši. Kde mzda nebude môcť klesnúť o celú hodnotu základného príjmu, tam budú ľudia, ktorí takúto prácu vykonávajú, mať v peňaženke naozaj viac peňazí, ako dnes. Nebude sa to však týkať len jednej firmy, ale všetkých konkurentov rovnako. Či bude niekto pracovať – dodatočne k základnému príjmu – aj za veľmi malý plat, alebo dokonca za žiadny, bude závisieť od kvality pracovného miesta, zmyslu podnikateľského cieľa, ľudského postoja a ohodnotenia človeka, čo bude predmetom hospodárskej súťaže. To platí aj tam, kde sa vyplácajú vyššie mzdy. Tu sa však môže základný príjem začítať v plnej výške a odzrkadliť v cene, ktorá potom – napriek vyššej dani z pridanej hodnoty – v porovnaní s dnešnou klesne, lebo zánik dane z príjmu bude mať na zníženie nákladov práce väčší vplyv. Vďaka základnému príjmu sa stanú všetci – aj mnoho tých, ktorý dnes žijú v ekonomickej závislosti – viac ekonomicky samostatnými.

Stredne vysoké a vysoké mzdy môžu klesnúť o základný príjem oboch rodičov a detí tak, aby sa celkový príjem rodiny neznížil. Základný príjem pre všetkých, nie len zárobkovo činných, by sa prejavil znížením nákladov práce. Nárast ceny v jednom prípade a pokles ceny v druhom prípade by sa musel držať v rovnováhe, aby sa zachovala kúpna sila peňazí, čo je základným predpokladom pre úspešné zavedenie tohto systému. Hospodárska súťaž by sa ako dnes postarala o to, aby sa úspory v nákladoch prejavili znížením čistej ceny.

Od maximalizácie zisku k maximalizácii zmyslu

Prečo je bio-rajčina drahšia, ako rajčina z priemyselnej produkcie, ktorá sa pestuje v skleníku na minerálnej vlně? Prečo sú zmysluplné, ekologické a za ľudsky dôstojných podmienok vyrábané tovary často drahšie, zatiaľ čo to, čo má zlú kvalitu a je produkované za ľudsky nedôstojných podmienok, je možné dostať za zlomkovú cenu? Lebo ľudská práca je u nás drahá. Je drahá, lebo je zaťažaná daňami a odvodmi. Preto sa firmy premiestňujú do oblastí, kde netreba platiť takmer žiadne dane a sociálne služby, kde vládne väčšia núdza a kde sú ľudia nútení k práci bez ohľadu na to, za akých pracovných podmienok a za aký plat.

To, čo je dlhodobou zmysluplné, je často náročné na prácu. To vidíme v poľnohospodárstve. To vidíme vo výchove a vzdelávaní, kultúre, zdravotníctve, sociálnej starostlivosti. Sem racionalizácia nepatrí. Vyučovanie, terapia, výskum, objavy, a vôbec kultúrna práca sa nedajú nahradiť strojmi alebo zefektívniť menším množstvom práce. Z dlhodobého hľadiska je potrebný práve opak. Čím viac práce sa tu investuje, tým je to lepšie, a nakoniec aj efektívnejšie. V stále väčšej miere sa ziskom stáva zmysluplnosť.

Zahrnutie všetkých daní do dane z výdavkov a vyplácanie bezpodmienečného základného príjmu nie sú žiadnym všeliakom. Ale vytvorí to zdravý základ pre to, aby sa u jednotlivých ľudí posilnila schopnosť jednať. A od koho iného by mali pochádzať zmeny, ktoré sú v našej dobe potrebné vo všetkých oblastiach?

Enno Schmidt a Daniel Häni sú zakladatelia iniciatívy „Grundeinkommen (základný príjem)“. Enno Schmidt je umelec a sociálny poradca z Frankfurtu n/Mohanom, Daniel Häni je manažér umeleckej kaviarne „unternehmen mitte“ v Bazileji.

Vyšlo v časopise Info3 č. 04/2007
Preložil Martin Bobko